

Alexandru ȚICLEA

MOTO

„Scrierea unei cărți e o aventură.
La început este o jucărie, o distracție,
apoi devine o amantă, apoi un stăpân, apoi un tiran”.
(Winston Churchill – 1874-1965,
om politic și de stat britanic)

RETORICA

*Ediția a IV-a,
revăzută și adăugită*

Universul Juridic
București
-2012-

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © 2008, 2010, 2012 **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA
AUTORULUI ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE
INTERIORUL ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȚICLEA, ALEXANDRU

Retorica / Alexandru Țiclea. - Ed. a 4-a, rev. și
adăugită. - București : Universul Juridic, 2012

ISBN 978-973-127-684-7

808.5

REDAȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0731.121.218**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15; 0726.990.184**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

COMENZI ON-LINE,

CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față reprezintă o variantă îmbunătățită a celei apărute la începutul anului 2010 (ediția a III-a, revăzută și adăugită).

În elaborarea ei, am urmărit satisfacerea într-o mai mare măsură a exigențelor tuturor celor interesați de arta și știința vorbirii frumoase, de cultivarea discursului lor, indiferent că sunt juriști, oameni politici sau studenți.

Într-o excelentă prezentare, s-a apreciat:

„Cu toate că retorica are ca obiect arta discursului, iar lucrarea în ansamblul ei constituie o operă științifică, aceasta nu se adresează numai juriștilor și oamenilor politici ori numai studenților de la facultățile unde este inclusă în programa de învățământ, ci și unei mase largi de cititori datorită informațiilor pe care le furnizează cu privire la oratorii și retorii antici și români, precum și cu privire la problemele actuale ale discursului și oratorului”¹.

Cele mai multe modificări și adăugiri le-au suferit capitolele referitoare la *discurs* (obiectul retoricii) și la *orator* (subiectul acesteia). Au fost dezvoltate caracterizările cu privire la politică, oamenii politici și avocați, s-au dat exemple trecute și actuale, inclusiv de discursuri parlamentare și pledoarii. Au fost prezentate informații biografice ale unor mari personalități politice și avocați, profesori universitari sau cercetători ai dreptului: Take Ionescu, Titu Maiorescu, Istrate Micescu, Constantin Dissescu, Vintilă Dongoroz etc. S-au făcut referiri la avocatul în perioada comunistă...

În sfârșit, au fost reproduse alte pledoarii și discursuri de azi.

Lucrarea, crescând în volum, prezintă riscul, despre care avertiza poetul și criticul grec *Calimach* (320-240 î.Hr.): „Cu cât o carte este mai voluminoasă, cu atât se strecoară mai multe greșeli în ea...”. Ne asumăm acest risc, animați de ideea că bogăția și dimensiunea informațiilor vor estompa numărul erorilor.

Dar, pentru început, ce este retorica?

Este artă și știință,
Este discurs elaborat,
Este cultură, plus voință,
Este autor... pasionat!

02.01.2012

¹ Gheorghe Dobrican, *Eveniment editorial*, în „Palatul de Justiție” nr. 9/2008, p. 7. Autorul este profesor universitar doctor, fost magistrat.

CAPITOLUL I

INTRODUCERE ÎN STUDIUL RETORICII

1. Definiția retoricii

În vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esența sa.

De exemplu, se folosește sintagma „*întrebare retorică*”, cu semnificația unei întrebări căreia i se cunoaște deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai folosește terminologia „*retorica lui x*” (sau lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile „*retorica disperării*” cu sensul de nemulțumire acută, mahnire profundă față de greutățile vieții sau cea din „*retorica dintre x și y*”, având semnificația unei dispute, neînțelegeri, certuri între x și y.

Am întâlnit și sintagma *retorica politică*, în următoarea afirmație: „Nenorocirea este că viața și retorica politică nu sunt dominate numai de batjocură, ci și de demagogie și tupeu”.¹

Așadar, conform acestei afirmații, politicienii de azi vorbesc mult și fără rost, fac promisiuni zgomotoase irealizabile, nu le este jenă de atitudinile lor, adesea schimbătoare, ceea ce reprezintă o batjocură (la adresa poporului român, probabil).

Aceeași semnificație disprețuitoare, cu nuanțe negative, o are și expresia *retorică de chibiț*, „chibițează” acei ziariști „care populează ecranele”, fiind invitați la „tocșouri”.²

Un cunoscut comentator politic (*Emil Hurezeanu*) referindu-se la o remaniere guvernamentală (din septembrie 2010), a exclamat: „Retorică pură fără substanță”!

Alt sens al cuvântului *retorică* este cel de disimulare a realității, de minciună chiar.³

Sensurile de mai sus, ignoră și disprețuiesc însă retorica.

Demonstrează, totodată, ignoranța autorilor, sau poate emfaza ori prețiozitatea cuvântului lor.

¹ Este mărturisirea lui *Sergiu Andon*, fost ziarist de succes înainte de 1989 (la organul de presă al Partidului Comunist Român, „Scânteia”), devenit, după 1990, avocat, om politic și parlamentar influent, (conform ziarului „7Plus” din 9 septembrie, 2009, p. 5).

Mai nou, *Sergiu Andon* a fost considerat „avocatul de lux al turnătorilor”. Iar „securitatea” a fost „sursa ziaristului Andon” (Mirela Corlățeanu, *Avocatul de lux al turnătorilor*, în „Evenimentul zilei” din 10 februarie 2010, p. 4).

² *Răzvan Ioan Boanchiș*, în articolul *Retorică de chibiț*, publicat în „7Plus” din 10 octombrie 2009, p. 3, scrie: Invitatul (ziarist) „nu vine cu vreo informație, a stat toată ziua la birou, a băut cafele, a bârfit, n-a dat niciun telefon, ca să se intereseze de subiectul pe care știa de la prânz că trebuie să-l bolborosească. Așa că bagă o retorică de chibiț, speculează la modul gros și previzibil, fără a avea aptitudini pentru improvizație, care e o artă. Ce latră el poate să zică și privitorul de la televizor. Există doar două diferențe. Omului așezat în fotoliu, acasă, îi lipsesc legitimația de jurnalist, și impostura de a pune semnul egalității între băjbăială și verdict”.

³ Astfel, în articolul *Magistrații au luat plasă*, publicat în „Adevărul” din 11 septembrie 2009, p. 18, autorul său (Liviu Avram) scrie: „Așa-zisa subfinanțare a sistemului judiciar este doar o retorică de acoperire, iar motivul adânc al continuării grevelor e unul salarial și atât.”

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „retorică” provine din latinescul „*rhetorica*”, iar acesta din grecescul „*rhitor*”, care însemna, în antichitate, „vorbitor”, orator ori cel ce învață arta elocvenței (elocinței). La romani, *rhitorul* era denumit *rhetor*, sau *magister dicendi*, adică maestru în elocință.¹ De asemenea, tot ei utilizau termenul de *eloquens* (elocvent) pentru oratorul desăvârșit, înzestrat cu o bogată pregătire culturală, prin excelență filozofică, iar cel de *disertus*, pentru a-l caracteriza pe cel care se exprimă corect și convingător în ochii mulțimii”.²

Termenii „retorică” și „elocință” se pot confunda pentru că într-un anumit sens ambii desemnează arta de a vorbi bine și frumos. Dar, ei nu sunt sinonimi. Pe când *elocința* este talentul de a convinge, *retorica* este arta care dezvoltă acest talent. Elocința s-a născut înaintea regulilor retoricii, precum limba s-a format înaintea gramaticii.³ Retorica se deosebește de elocvență, precum se deosebește teoria de practică.

Elocvența – talentul de a convinge – este un dar al naturii, spune *Dimitrie Gusti*, iar retorica – arta de a conduce talentul – este un fruct al studiului. Tot *Dimitrie Gusti* ne spune că în urma bărbaților care din instinct au fost elocvenți, au venit acei care prin studiu au ajuns de a fi elocvenți și aceștia se numesc *oratori*; după ei au venit aceia care au adunat și ordonat diferitele metode cu ajutorul cărora se poate ajunge la elocvență și aceștia se numesc *retori*, iar arta creată de ei s-a numit retorică.⁴

Celebrul *Cicero* (106-43 î.Hr.), avocat, om politic și de stat roman, poate cel mai important orator din toate timpurile, scrisese anterior (în „*De oratore*”) că nu elocvența s-a născut din retorică, ci retorica a luat naștere din elocvență.

Cele mai multe definiții ale retoricii au fost date în antichitate, în condițiile apariției și înfloririi ei și când i s-a acordat o maximă importanță pentru rolul său în funcționarea democratică a societăților grecești și romane.

O analiză critică a acestor definiții, formulate până la el, o face însuși *Quintilian* (35-96 d.Hr.), celebrul profesor roman de retorică în nu mai puțin celebra lui lucrare „*Institutio Oratoria*” (Arta oratorică)⁵: „... unii au numit retorică o simplă forță, alții știință, dar nu virtute; unii i-au zis exercițiu, alții artă care nu are nimic comun cu știința și cu virtutea; alții în sfârșit au numit-o chiar stricare a artei, adică gust greșit. Aproape toți, însă, au fost de acord că menirea oratorului este să convingă sau să vorbească în așa fel încât să convingă”, definiția cea mai răspândită în antichitate fiind „*retorica este forța de a convinge*”. *Quintilian* adaugă că ceea ce el numește „*vis*” (forță), mulți o denumesc *potestas* (putere) sau *facultas* (ușurință de vorbă). La fel, *Cicero* a scris că datoria oratorului este „să vorbească în așa fel încât să convingă”.

Un oarecare *Athenaeus* considera retorica „arta de a înșela”. Iar celebrul filozof *Platon* (427-347 î.Hr.) avea o atitudine contradictorie. El afirma că retorica este „o iscusință de a fermeca și plăcea”, dar și „un simulacru de politică și al patrulea fel de înșelătorie”.

Quintilian a apreciat definiția dată de *Cleonte* (unul din fondatorii stoicismului, contemporan cu *Zenon*, născut la 331 î.Hr., scriitor fecund, autorul poemului „*Imn*”

¹ Ștefan Zăvălaș, *Introducere în retorică*, Editura Unex, București, 1991, p. 14.

A se vedea și Constantin Stroie, *Retorica și teoria argumentării*, Editura Pământul, 2007, p. 10-13.

² Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori*, Editura Paideia, 2004 (*Studiu introductiv*, traducere și note de Eugen Cizek), p. 59, nota 2.

³ Cristi Negoescu, *Retorică și stilistică*, București, 1896, p. 23.

⁴ Dimitrie Gusti, *Retorica pentru tinerime*, Iași, 1875, p. 3.

⁵ A se vedea *Quintilian, Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco), Editura Minerva, București, 1974, vol. I, p. 180-191.

lui Zeus”): „retorica este știința de a vorbi bine”. Concluzia marelui profesor este că „dacă retorica însăși este știința de a vorbi bine, scopul ei suprem și ultim este de a vorbi bine”.

Retorica este, însă, nu numai o știință, ci și o artă. Cicero spunea în acest sens că „ceea ce denumim retorică este elocința în forme artistice”. Aristotel, mai înainte (384-322 î.Hr.), primul profesor de retorică la prima universitate particulară din lume (*Academia lui Platon*), mărturisește că retorica este o artă, dar îi atribuie o parte din politică, precum și din dialectică. Ea este o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge.¹

Conform unei definiții metaforice și oarecum simpliste, retorica este *arta înrămării unui argument astfel încât să poată fi apreciat de asistență*.

Quintilian, după analiza pe care o face, denumesc retorica artă practică sau administrativă, prin termenul de „artă administrativă” înțelegând o artă aplicată a afacerilor.

În sensul celor de mai sus, Ioan Piuariu – Molnar (la sfârșitul secolului XVIII) scria că retorica „este meșteșug al buneii cuvântări”, „treaba ei fiind aceea de a afla și a zice lucruri toate vrednice ca să îndemne, ca să miște și să încredințeze pe ascultător, iar sfârșitul ei este de a-l trage și a-l pleca spre cele ce ea poartă”.²

Pentru Dimitrie Gusti, retorica este „arta care învață a zice bine, adică a vorbi ca să înduplecăm. A îndupleca este a lucra asupra altora într-un chip încât ideile, simțămintele și rezoluțiunile noastre să le primească și să devină... ale lor”.³

O altă definiție este cea dată de Cristu Negoescu: „Retorica este arta de a cuvânta bine și frumos, adică de a vorbi spre a îndupleca sau convinge”.⁴

Pentru Pierre Guirand, un mare stilistician francez, „... retorica este altceva decât un simplu mănunchi de reguli; ea este expresia unei culturi; dintre toate disciplinele antice, ea este, cu siguranță, cea care merită cel mai mult numele de știință: amplexarea observațiilor, precizia definițiilor și rigoarea clasificărilor ei constituie un studiu sistematic al resurselor limbajului, al cărui echivalent nu se vede nicăieri în restul cunoștințelor umane al vremii aceleia”.⁵

Minimalizarea importanței retoricii, neglijarea și marginalizarea acesteia o bună perioadă de timp au determinat ca ea să fie confundată cu *stilistica*, cu *gramatica*. Astfel, s-a arătat că „... retorica studiază genurile, stilurile și figurile... Dar, retorica nu este numai analiza și gramatica expresiei literare, ea este și un tratat de compoziție”.⁶

O grupare a definițiilor care s-au dat retoricii în decursul timpurilor o face Vasile Florescu, un autor român modern.

Prima definiție este aceea de „creatoare a persuasiunii”, pe care Platon o atribuie lui Gorgias (485-380 î.Hr.) în dialogul cu această denumire. Alături de Platon, Isocrate, Aristotel, Hermagoras, Ariston, Apollodor și Cicero, au considerat, cu mici diferențe, că nucleul noțiunii de retorică sau așa-zisul *officium oratoris*, îl constituie persuasiunea, fie în toate domeniile de activitate, fie numai în cel politic și judiciar.

¹ Aristotel, *Retorica* (Traducere, studiu introductiv, index de Maria Cristina Andrei), Editura IRI, București, 2004, p. 91.

² Ioan Piuariu – Molnar, *Retorica, adică învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1976, p. 42-43.

³ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 1.

⁴ Cristu Negoescu, *op. cit.*, p. 23.

⁵ Pierre Guirand, *La stylistique*, Paris, P.U.F., 1967, p. 24-29.

⁶ Cecilia Hernandez de Mendoza, *Introducción a la estilística*, Bogota, 1962, p. 61-65.

Al doilea tip de definiție, caracteristic fazei postciceroniene până la scolastica medievală, are în centrul său definiția lui *Quintilian*: *retorica este ars (arta) et (și) scientia (știința) bene dicendi*. Prin *bene*, *Quintilian* a înțeles nu numai un rezultat bun al comunicării, dar și o estetică deosebită a acestei comunicări, care trebuie să fie neapărat frumoasă. Marele profesor, mai adaugă că *retorica „este arta și știința invenției, alegerii și exprimării cu ornamente potrivite care pot servi la a convinge”*.

Ceea ce trebuie cu deosebire reținut, este că promovând omarea discursului, deci înfrumusețarea lui, se produce o alunecare a retoricii din sfera stilisticii, a problematicii literare, adică a ceea ce va fi mult mai târziu, în epoca modernă, neoretica.

Al treilea tip de definiție, aflată tot în sfera stilisticii este cea de *ars orrandi*, foarte des întâlnită în Evul Mediu și mai târziu, adică o stilistică practică „*rhetorica verba colorat*”¹.

Un autor francez contemporan afirmă: *retorica nu este numai arta de a convinge prin discurs, ci și teoria și învățarea acestei arte.*²

2. Obiectul retoricii

Prin urmare, în sensul cel mai general, *retorica este arta discursului bene dicendi*, sau mai pe înțeles, *arta de a vorbi bine*, prin discurs înțelegându-se un ansamblu organizat de fraze asupra unui subiect dat.

O descriere metaforică a discursului o face Winston Churchill:³ „O serie de fapte... prezentate, toate îndreptate în aceeași direcție. Sfârșitul se arată înainte a ajunge la el. Cuvântul anticipează concluzia, iar ultimele vorbe cad în miezul unui tunet de consimțiri”⁴.

Arta de a vorbi a fost, este și va fi mereu uimitoare, pentru că vorbirea este o însușire exclusivă a omului, iar unii oameni (avocați, politicieni) trăiesc de pe urma acestei arte.

Conform lui *Quintilian*, obiectul retoricii nu îl constituie doar discursul sau argumentele în stare să convingă, ci și chestiunile politice sau sociale. El considera că materia retoricii o constituie fără deosebire toate obiectele asupra cărora va fi chemată să vorbească și amintește ce spune *Platon* în dialogul *Gorgias* și anume că materia retoricii se află nu în cuvinte, ci în subiecte, iar în dialogul *Fedru* afirma că retorica nu există numai în dialogurile judiciare și politice, dar chiar în subiectele particulare și de familie.

¹ Vasile Florescu, *Retorica și neoretica*, Editura Academiei, 1973, p. 16-18.

² Olivier Reboul, *La Rhetorique*, P.U.F., Paris, 1984, p. 5-8.

³ Om politic și de stat englez, mare orator, scriitor, ziarist, ministru și prim-ministru. A obținut premiul Nobel pentru literatură (1953) ca o recunoaștere a valorii discursurilor sale. A trăit între anii 1874-1965.

⁴ James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 47.

Printre aceste „vorbe” se numără:

- „Câinii ne privesc de jos, pisicile de sus. Porcul te privește drept în ochi, ca pe un egal” (p. 25).
- „Păcatul capitalismului: susține împărțirea inegală a bunăstării; virtutea socialismului: susține împărțirea egală a sărăciei” (p. 33).
- „Nu-ți face griji despre evitarea ispitelor. Pe măsură ce îmbătrânești, te evită ele pe tine”.

La rândul său, *Cicero* era de părere că materia retoricii este alcătuită din subiectele care i se prezintă; „fiindcă viața omului este domeniul oratorului, și ea este materia pe care o tratează, toate subiectele privitoare la viața omului trebuie cercetate, auzite, citite, discutate, tratate și dezvăluite de adevăratul orator”. Și adaugă: „nimeni nu va putea deveni orator acoperit de toată gloria, dacă nu-și va însuși cunoașterea tuturor problemelor și a tuturor artelor”.

Gorgias era într-atât de convins că oratorul trebuie să vorbească despre orice subiect, încât permitea ca în sălile de curs fiecare să-i pună întrebarea pe care o voia. „Aristotel, împărțind oratoria în trei genuri – judiciar, deliberativ și demonstrativ – a lăsat și el aproape totul în competența oratorului; căci nu există ceva care să nu intre în aceste trei genuri.”¹

3. Rolul vorbirii și al tăcerii

Vorbirea este de o importanță capitală pentru om: îl deosebește de celelalte ființe; îi permite să comunice, să transmită idei, cunoștințe, informații; să-și exprime bucuria, necazul ori supărarea; reflectă nivelul inteligenței și al culturii individului; diferențiază oamenii între ei; reprezintă un factor unic de socializare etc.

Rolul vorbirii, superioritatea ei în comunicarea umană și modelarea comportamentelor, rezultă și din versurile de mai jos ale lui *Anton Pann*.²

„Din vorbă în vorbă, vorba se deschide,
Din vorbă în vorbă iese adevărul.
Din vorbă se face fapta și din faptă vorba,
Cuvântul e ca vântul, nu să ajunge nici cu armăsarul
nici cu ogarul.
De multe ori limba taie mai mult decât sabia,
Limba oase n-are și oase sfărâmă³.
Puneți frâu la gură și lacăt la inimă.
Limba îndulcește, limba amărăște.

.....
Vorba dulce mult aduce”.⁴

O altă calitate a vorbirii este relevată de celebrul dramaturg englez William Shakespeare (1564-1616): „Peștii se prind cu undița, iar oamenii cu vorba”.

Dar, din arta vorbirii face parte și tăcerea. Nu este important doar să vorbești, ci și să știi când să taci. De aceea, se spune că „tăcerea e ca mierea”, că „tăcerea e de aur” etc.

¹ A se vedea Quintilian, *op. cit.*, p. 215-222.

² Anton Pann, *Povestea vorbeii*, Editura Facla, Timișoara, 1991, p. 38-39.

Anton Pann a trăit între anii 1796-1854. A fost un scriitor, folclorist, muzician, cântăreț de strună, profesor de muzică, editor. Lui i se datorează și celebra afirmație: „Învățătura dată rău se sparge în capul tău”, precum și cea conform căreia „La căsătorie te grăbești, în tihnă de căiești”.

³ „Cuvintele sunt ca albinele, unele fac miere, altele înțeapă”, considera Bisane de Soleil.

⁴ Cuvintele bune prețuiesc mult și costă puțin (George Herbert).

Cicero era categoric, susținând că: „cine nu știe să tacă nu știe nici să vorbească”. Tot el considera că „a face pe prostul la timpul potrivit (prin tăcere – n.n.), este ce-a mai mare înțelepciune”.

Se merge chiar mai departe afirmându-se: „a tăcea este singura înțelepciune” (*Luc Van Brahant*) sau „cel care se pricepe sau vorbește, stăpânind erudiția, el tace” (*Lao Tzi – 570-490 î.Hr.*).

Euripide (480-406) era categoric: „Vorbește atunci când cuvintele tale sunt mai convingătoare decât tăcerea, dacă nu, taci!”

Conform unui proverb arab, „omul este stăpânul cuvintelor nerostite și sclavul celor rostite”.

Este nevoie de curaj pentru a vorbi, dar și pentru a sta jos și a asculta (*Winston Churchill*).

Francis Bacon (1561-1626), om de stat și filozof englez, afirma: „cel care tace nu poate fi niciodată contrazis”, iar „discreția într-un discurs contează mai mult decât elocvența”.

Cu mult timp înainte, înțeleptul rege al Israelului, *Solomon* (973-933 î.Hr.), succesorului lui David, constatase că „oriunde se muncește este și câștig, dar oriunde se vorbește este lipsă”.

Uneori te protejezi prin tăcere: „mai bine ții gura închisă și îi lași pe alții să te creadă prost, decât să deschizi gura și să nu le mai lași nicio umbră de îndoială” (*Woody Allen*)¹.

„E mai bine să-ți înghiți cuvintele decât să fii nevoit să le mănânci mai târziu” (*Franklin Roosevelt*)².

Așadar, înainte de a deschide gura trebuie să medităm dacă nu cumva ceea ce vrem să spunem nu se va întoarce împotriva noastră. Dacă există o atare posibilitate oricât de mică, va trebui să ne abținem.

Mai mult, ne povățuiește *Confucius*³, „tăcerea este un prieten adevărat care nu ne trădează niciodată”.

Într-adevăr, tăcerea este un argument ce nu poate fi combătut, care spune, uneori, mai mult decât toate cuvintele din lume.⁴

*Cato cel Bătrân*⁵, aprecia că „tăcerea unui om inteligent valorează mai mult decât o mie de cuvinte ale unui prost”.

Dar, pentru a ști să taci îți trebuie și inteligență și talent⁶. Tăcerea bine plasată poate fi mai elocventă ca însuși discursul!

¹ Woody Allen (*Allen Stewart Konigsberg*) s-a născut în 1935 la New York. Este regizor, scenarist, autor, producător, scriitor, umorist.

² Franklin Roosevelt (1882-1945) a fost avocat, om de stat american, președintele SUA (1933-1945).

³ *Confucius* sau *Kung Fu-tzi* (551 î.Hr. – 479 î.Hr.), filozof chinez care a influențat profund gândirea asiatică.

⁴ Sam Horn, *Arta conversației. Tongue Fu*, Editura Amalteea, București, 2005, p. 66-68.

⁵ *Marcus Porcius Cato* (234-149 î.Hr.), scriitor și om de stat roman. Este autorul unei istorii a Romei (*Origines*).

⁶ *Victor Hugo* (1802-1885), mare scriitor francez.

Oricum, avertiza *Thales din Milet*,¹ „excesul de cuvinte nu reprezintă dovada unei minți chibzuite!”²

Este bogat în înțelepciune proverbul chinezesc conform căruia „avem două urechi și o singură gură pentru a asculta de două ori mai mult decât vorbim”. Parafrazând acest proverb, s-a afirmat: „Oamenii se nasc cu doi ochi și o singură limbă pentru a vedea de două ori mai mult decât spun” (*Charles Caleb Colton*). „Cu cel ce nu își poate ține gura să nu te amesteci”, avertiza același *Solomon*.

Pentru a judeca drept, trebuie ascultate nu numai toate vocile, ci și toate tăcerile (*Richard Wurmbrand*).

Napoleon avea doar două variante: să poruncească ori să tacă.

Același *Anton Pann*, mai expune și alte interesante idei:

- Sau taci, sau zi ceva mai bun decât tăcerea!
- Dacă vrei să trăiești liniștit, să nu vezi, să nu auzi, să taci.
- Vorba are vremea ei,
- iar nu să o trănțești când vrei.
- Unde este vorbă multă, acolo este treabă scurtă.

Înțeleptul chinez *Chuang Tzu* (369-286 î.Hr.) dezvoltă o idee asemănătoare: „cei care știu nu vorbesc. Cei care vorbesc nu știu. Înțeleptul învață prin faptele sale, nu prin cuvintele sale”.

4. Teorii privind începuturile retoricii

Istoria retoricii se confundă aproape cu istoria omenirii, fiind strâns legată de devenirea omului în societate și de dezvoltarea acesteia.

„E limpede – notează *Quintilian* – că omul a primit facultatea de a vorbi odată cu nașterea sa (căci fără îndoială aceasta este începutul vorbirii), că nevoia l-a împins să o cultive și să o dezvolte, iar metoda și exercițiul i-au dat desăvârșirea...”.

Dacă începutul vorbirii ni l-a dat natura, începutul artei – observația.

De pildă, în cazul medicinei, oamenii văzând multe lucruri folositoare, altele dăunătoare sănătății au făurit din observarea acestora o artă; la fel, surprinzând în vorbire unele procedee utile, altele de prisos, au notat ce trebuie imitat ori evitat și au adăugat ei înșiși unele percepțe în spiritul celor constatate; acestea au fost confirmate de uz; după aceea, fiecare a transmis altora cunoștințele sale.

E adevărat – continuă *Quintilian* – că *Cicero* a atribuit originea elocinței *întemeietorilor de cetăți și legiuitorilor*.

„Este sigur că ei stăpâneau arta cuvântului, totuși nu înțeleg de ce consideră el acest lucru ca început al elocinței, fiindcă există și astăzi populații nomade, fără orașe și legi, care au totuși în sânul lor oameni ce îndeplinesc anumite solii, acuză sau apără, într-un cuvânt care cred că unul vorbește mai bine decât altul”.³

Tacitus (55-120 d. Hr.), om politic, avocat, orator și istoric roman, considera că elocința nu s-ar fi născut ori nu s-ar fi dezvoltat dacă nu s-ar săvârși jafuri și crime. El se întreba: „Cine ne cheamă pe noi, apărătorii, dacă nu cel vinovat sau cel

¹ Filozof și matematician grec. A trăit între anii 624-546 î.Hr. Este fondatorul Școlii din Milet, cu care începe propriu-zis gândirea filozofică. Thales era de părere că apa era principiul tuturor lucrurilor.

² Conform unui proverb englez, „cine știe multe, vorbește puțin”. (Who knows most, speak least).

³ *Ibidem*, p. 232-233.

nenorocit?” „Care municipiu (cetate) vine în rândurile clienților noștri dacă nu acela pe care un popor din vecinătate sau o dezbinare lăuntrică îl tulbură?” „Ce fel de provincie apărăm dacă nu una jefuită și apăsată? Sigur că ar fi mult mai bine ca nimeni să nu aibă de ce să se plângă, decât să caute răzbunare, dar întâmplându-se să fie încălcate legea și omenia, oratorul (apărătorul) și elocvența trebuiau ca necesitate să apară.”¹

În același sens, *Plinius cel Bătrân* (23-79 d.Hr.), om de cultură roman (a scris *Istoria Naturală*), socotea că elocvența a fost condiționată de alterarea gravă a relațiilor umane: „dacă s-ar găsi întâmplător un stat în care nimeni să nu greșească, ar fi de prisos oratorul în mijlocul unor oameni nevinovați, întocmai ca medicul în mijlocul unor oameni sănătoși”. Acolo unde „disciplina era cât se poate de severă și legile cât se poate de aspre” sau în cele în care guvernarea era „statornică”, la macedoneni sau la perși bunăoară, „nu aflăm nimic despre elocvență.”²

O „teorie” asupra genezei graiului consideră că „la început a fost bârfa”. Ea a fost lansată de profesorul *Robin Dunbar*, care predă antropologia la University College din Londra. El susține că limba a apărut nu ca urmare a nevoii omului primitiv de a comunica în timpul vânătorii, cum se credea, ci în momentul în care femeile rămase la vatră au început să bârfească.

În timp ce vânătoarea a făcut din bărbat un individ vânjos și laconic, înclinația femeilor spre bârfă și scandal ar fi zămislit graiul.

Cercetările din ultimele două decenii, susținute de profesorul *Dunbar*, au demonstrat că la primat nucleul societății e alcătuit din femele și nu există motive să credem că societățile primitive au fost diferite.

El mai crede că limba s-a dezvoltat ca produs secundar al puricării și despăducherii, activități sociale cu predilecție la primat. Între strivirea unui purice și a unei căpușe ar fi început femeile să vorbească și să bârfească, sau mai curând să vorbească pentru a bârfi.

Profesorul *Dunbar* și-a verificat teoria trăgând cu urechea pe culoar la discuțiile între studenți în pauzele dintre cursuri. El a constatat că bârfa ocupa 70% din conversațiile acestora.³

În sensul celor de mai sus, s-a apreciat că femeile vorbesc mai mult decât bărbații. O femeie rostește în medie 20.000 de cuvinte pe zi, cu circa 13.000 mai mult decât un bărbat. Explicația? În creierul femeii sunt „alocate mai multe celule pentru vorbire”.⁴

¹ Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialoguri despre oratori*, op. cit., p. 100-101.

² Gheorghe Vlăduțescu, *Filozofia în Roma antică*, Editura Albatros, București, 1991, p. 233-234.

³ Ilarie Cavafu, *La început a fost bârfa*, în „Evenimentul zilei” din 3 decembrie 1992, p. 8.

⁴ Arina Avram, *Femeile vorbesc de trei ori mai mult decât bărbații*, în „7 Plus” din 29 noiembrie 2006, p. 2.

Există și teoria potrivit căreia numărul cuvintelor este mai redus: bărbații ar utiliza 2.500 de cuvinte pe zi, folosind limbajul ca pe un instrument prin care își ating scopurile, iar femeile ar rosti zilnic în jur de 6.000 de cuvinte ca pe un instrument de relaționare (Ana Jităriță, *Femeile-s cicălitoare, iar bărbații egoiști*, în „Adevărul” din 10 decembrie 2010, p. 34-35).

Există și o altă opinie, conform căreia, bărbații le întrec pe femei. În timp ce femeile bârfesc aproximativ 52 de minute pe zi, bărbații se delectează cu „vești” despre ceilalți, timp de 76 de minute (Ana Maria Calciu, *Bărbații bârfesc mai mult decât femeile*, în „7Plus” din 3 aprilie 2009, p. 6).

Conform unor studii mai recente, „bârfele răpesc femeilor 298 de minute în fiecare zi” (Ramona Dragomir, *Femeile bârfesc cinci ore pe zi*, în „Adevărul” din 16 august 2011, p. 44).

Probabil glumind, Jules Renard¹ scria: „Bărbatul a fost creat înaintea femeii ca să apuce să spună și el câteva cuvinte fără să-l întrerupă nimeni”.

5. Retorica biblică

5.1. La început a fost cuvântul

Este adevărat că în cea mai importantă scriere a antichității și cea mai citită carte din lume – *Biblia* – nu apare termenul de retorică.

În schimb, este relevată importanța deosebită a cuvântului și sunt utilizate figuri de stil întâlnite în retorică: metafore, hiperbole, comparații, alegorii etc.

Odată fundamentat planul creației, Universul nostru, *Dumnezeu* poruncește începutul creației; prin cuvântul lui începe definirea originii Universului uman și al lumii terestre.

„*La început a fost cuvântul*”

Gândul și voința se exprimă prin vorbire sau prin scris.

Dumnezeu folosește cuvântul și poruncește fiecare etapă a acțiunii creației². Poruncește celor din lumea sa, fiilor săi.³

5.2. Moise

Celebru personaj biblic, Moise este considerat unul din cei mai mari eroi ai omenirii⁴, întemeietor al unei noi religii, părinte al evreilor, legiuitor, moralist, eliberator...

El s-a născut în Egipt, în timpul domniei lui *Ramses al II-lea*. Numele său înseamnă în ebraică „cel salvat de ape”⁵, iar în egipteană „fiul meu”.⁶

Fugit în deșertul *Sinai*, pentru că omorâse „un egiptean care lovea un frate al său, evreu”, are primă întâlnire cu Dumnezeu care îl însărcinează cu misiunea de a-i

Dar... nu trebuie să ne speriem de bărfă: „ea este cea mai puternică forță din Univers” (*Dane Barry*).

Decât să fii ignorat total, e mai bine să fii vorbit pe la spate (*Oscar Wilde* – scriitor englez – 1856-1900).

Celebrul filozof grec *Diogene* (404-323 î.Hr.) cel care, după legendă, locuia într-un butoi și umbla ziua cu felinarul aprins în căutarea „unui om”, glumea: „Dintre toate fiarele sălbatice cea mai primejdioasă este bărfitorul, iar dintre animalele domestice, cel mai periculos e lingușitorul”.

¹ *Jules Renard* (1864-1910), scriitor francez a debutat cu versuri, dar s-a afirmat ca autor de nuvele, romane și piese de teatru.

² A se vedea Rudolf Steiner, *Misterul biblic al Genezei*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1995.

³ Matematicianul, fizicianul, scriitorul și filozoful francez *Blaise Pascal* considera: „Dacă Dumnezeu nu există nu pierzi nimic crezând în EL, dar dacă EL există și nu crezi, atunci ai pierdut totul”.

⁴ Pilippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 13-17.

A se vedea și Sfântul Grigorie de la Nyssa, *Despre viața lui Moise*, Editura Sfântul Gheorghe –vechi, 1995, p. 28 și următ.

⁵ Ca să-l salveze de exterminarea sortită de Faraon, primilor născuți evrei, mama lui l-a pus într-un coș și l-a ascuns pe malurile Nilului.

⁶ Conform unor alte cercetări, numele inițial al lui *Moise* (care însemna cel Mântuit) a fost *Hasarsif*, preot, nepot al regelui egiptean Ramses al II-lea (*Eduard Shuré, Rama Krishna, Moise, Orfeu, Pitagora, Platon, Isus, Marii inițiați*, Editura Lotus, București, 1994, p. 127-131).

scoate pe fiii lui Israel, poporul său ales (alcătuit din aproximativ 600.000 persoane), din țara Egiptului¹ și să-i conducă la *Pământul Făgăduinței*.²

Timp de 40 de ani a durat lungul și greoiul drum, fiind surmontate numeroase dificultăți.

Pe muntele Sinai, în mijlocul flăcărilor și tunetelor, are loc întâlnirea lui Moise cu Dumnezeu.³ El primește, cu această ocazie, cele 10 porunci (*Decalogul*), reguli de conduită în societate⁴, care vor fi săpate pe două table de piatră (Tablele Legii) și purtate într-un chivot (Chivotul Legii).⁵

Cele 10 porunci - temelia Guvernării lui Dumnezeu – „au slujit ca temelie pentru legile societății de peste trei milenii. Guvernele occidentale și-au conceput constituțiile” și au elaborat legile „pe baza codului moral dat pe muntele Sinai”.⁶

Moise a mai avut un rol esențial: *a fondat o religie monoteistă* – bazată pe existența unui Dumnezeu unic.⁷

Trebuie să acceptăm că celebrul Moise era și orator din moment ce oamenii îl ascultau și îl urmau (deși el recunoștea că nu avea o vorbire ușoară).

Evreii, la începuturile lor, aveau căpetenii, dregători, judecători.

Moise:

12. *„Cum aş putea să port eu singur pricinile voastre, povara voastră și certurile voastre?”*

13. *Luați din semințiile voastre niște bărbați înțelepți pricepuți și cunoscuți, și-i voi pune în fruntea voastră.*

16. *Am dat, în același timp, următoarea poruncă judecătorilor voștri: Să ascultați pe frații voștri, și să judecați după dreptate neînțelegerile.*

17.... *să ascultați pe cel mic ca și pe cel mare...”*

¹ Evreii, ajunși în Egipt, alungați de foamete din Mesopotamia, au rămas în robie vreme de patru veacuri.

² De atunci datează și sărbătoarea cunoscută sub numele de „Paști”. „Pesah” înseamnă în limba ebraică „trecere” (prin marea Roșie) și amintește de eliberarea „poporului ales” din robia egipteană.

³ Se presupune că întâlnirea a avut loc prin jurul anului 1200 î.Hr.

⁴ Printre aceste reguli se numără următoarele:

- să nu ucizi;
- să nu preacurvești;
- să nu furi;
- să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău;
- să nu poftesci casa, nevasta și bunurile aproapelui tău.

⁵ Moise mai primește și o legislație cu caracter religios (Deuteronomul), potrivit căreia Dumnezeu îi ocrotește pe evrei numai dacă ei sunt credincioși, își respectă aproapele și nu încalcă legea.

⁶ Mark Finley, *Luând poziție de partea Celor Zece Porunci*, în *Cele Zece Porunci sub atac*, Ediția a 3-a Casa de Editură Viață și Sănătate (Traducere Gianina Floricel), București, 2009, p. 5.

⁷ Dumnezeu i-a transmis următoarea poruncă lui Moise (și deci copiilor lui Israel): „Să nu ai alți dumnezei afară de Mine”.

De altfel, cu mult înainte, Avraam, primul conducător al vechilor evrei, s-a angajat să se supună Dumnezeului unic (pe la 1850 î.Hr.) drept recunoștință pentru permisiunea de a dăruia urmașilor săi țara Canaanului. Cu această ocazie, s-a făcut legământul al cărui semn este circumcizia (la bărbați).

5.3. Poeme de dragoste

În *Biblie* întâlnim un interesant poem de dragoste, având sensuri multiple, profane și divine: *Cântarea Cântărilor*,¹ atribuită regelui Solomon, fiul lui David, caracterizată printr-o abundență de figuri de stil, în care excelează comparația și portretizarea fizică.

Mirele păstor își cântă mireasa, și tot asemenea, mireasa își cântă mirele. Mirii apar când păstori când regi, iar fiicele Ierusalimului, prietenii mirelui, păstorii și păzitorii îi laudă în cor. Este un fel de dialog între mire și mireasă, acompaniat de cor; un fel de operă din viața păstorilor.

Expresiile mirelui față de mireasă sunt foarte gingașe. Asemenea ale miresei pentru mire și ale corului pentru amândoi:

„1. Sărută-mă cu sărutările gurii tale, că sărutările tale sunt mai bune ca vinul.

2. Miresmele tale sunt balsam mirositor, mir vărsat este numele tău; de aceea fecioarele te iubesc.

3. Răpește-mă, ia-mă cu tine! Hai să fugim! - Regele m-a dus în cămărilor sale: ne vom veseli și ne vom bucura de tine. Îți vom preamări dragostea mai mult decât vinul. Cine te iubește, după dreptate te iubește!

4. Neagră sunt, fete din Ierusalim, dar frumoasă, ca sălașurile lui Chedar, ca și corturile lui Solomon.

5. Nu vă uitați că sunt negricioasă că doar soarele m-a ars. Fiii maicii mele s-au mâniat, trimisu-m-au să le păzesc viile, dar via mea nu mi-am păzit-o!

6. Spune-mi dar, iubitul meu, unde-ți paști tu oile? Unde poposești tu la amiază? De ce oare să rătăcesc zadarnic pe la turmele tovarășilor tăi?

7. Dacă nu știi unde, tu cea mai frumoasă între femei, ține atunci mereu urmele oilor, paște-ți mieii în preajma colibelor, iezii în preajma ciobanilor!

8. Cu un telegar înhămat la carul lui Faraon te asemăn eu, draga mea!

9. Frumoși se văd obrajii tăi, așezați între cercei și gâtul tău împodobit cu șire de mărgăritare.

10. Făuri-vom pentru tine lăntișoare aurite, cu picături și creștături de argint.

11. Cât regele a stat la masă, nardul meu a revărsat mireasmă.

12. Periniță de mirt este iubitul meu, care se ascunde între sânii mei.

13. Iubitul meu e ciorchinele de ienupăr, din Enghedi, de la vii cules.

14. Cât de frumoasă ești tu, draga mea! Cât de frumoasă ești! Ochi de porumbiță sunt ochii tăi.

15. Cât de frumos ești dragul meu! Și cât de drăgălaș ești tu! Pajiștea de iarbă verde ne este al nostru pat.

16. Cedrii ne sunt acoperiș sălășluirii și adăpost ne sunt chiparoșii.”

În *Noul Testament*, găsim un alt poem despre dragoste²:

„De aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător.

Și de aș avea darul proorociei și tainele toate le-aș cunoaște și orice știință, și de aș avea atâta credință încât să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sunt.

¹ Vechiul Testament, *Cântarea Cântărilor*, Capitolul I.

² Noul Testament, *Faptele apostolilor*, *Întâia epistolă a Sf. Apostol Pavel către Corindeni*, Cap. 13.

Și de aș împărți toată avuția mea și de aș da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește. Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește.

Dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește rău.

Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr.

Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă.

Dragostea nu cade niciodată. Cât despre proorocii – se vor desființa; darul limbilor va înceta; știința se va sfârși;

Pentru că în parte cunoaștem și în parte proorocim.

Dar când va veni ceea ce e desăvârșit, atunci ceea ce este în parte se va desființa.

Când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil; judecam ca un copil; dar când m-am făcut bărbat, am lepădat cele ale copilului.

Căci vedem acum ca prin oglindă, în ghicitoră, iar atunci, față către față; acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște pe deplin, precum am fost cunoscut și eu.

Și acum rămân acestea trei: credința, nădejdea și dragostea. Iar mai mare dintre acestea este dragostea.”

5.4. Reprezentanți de seamă ai discursului religios (predici)

Din studiul Bibliei și relevarea învățăturilor sale a luat naștere *Omiletica* – disciplină teologică, asemănătoare retoricii, sau chiar fiică a acesteia, precum și *omilia* – discursul religios similar prediciei, grație slujitorilor bisericii devotați, culți și talentați în cuvântul lor.

Sfântul *Vasile cel Mare* (330-379 d.Hr.) în scrierea sa, „Omilie către tineri” îndeamnă pe tineri creștini din vremea lui să nu disprețuiască scrierile profane, dar să le utilizeze cu discernământ, așa cum face alina: se așează pe toate florile, dar nu de la toate culege substanțele pentru miere, ci numai de la cele neotrăvitoare.

Așa trebuie să procedeze și predicatorul creștin: să cerceteze și scrierile laice, alături de cele bisericești, mai ales cele cu privire la tehnica redactării și prezentării prediciei, respectiv Retoricile. De altfel, mare parte din regulile retoricii antice au fost însușite, cu mare folos, de către predicatorii creștini. Să nu uităm că Sfinții Părinți, în marea lor majoritate, au studiat și retorica la școlile înalte ale vremii, alături de alte discipline în uz atunci. Nu numai că au studiat-o dar au fost, unii dintre ei, retori, sau au practicat avocatura, până în momentul în care s-au dedicat exclusiv misiunii creștine.

Cel dintâi și cel mai mare predicator creștin a fost *Iisus Hristos*, iar Evanghelia pe care a propovăduit-o reprezintă temelia prediciei creștine. Despre nici un alt învățător nu s-a spus vreodată: „niciodată n-a vorbit un om ca Omul Acesta” (Ioan 7:46).¹

Această exprimare lapidară surprinsă de Sfântul Ioan pe buzele unor slujbași simpli, trimiși de farisei să-L prindă pe *Iisus* și să-L aducă legat, reprezintă punctul de plecare al demersului de a pătrunde în tainele oratoriei divino-umane a Mântuitorului. Slujbașii s-au întors cu mâinile goale tocmai pentru faptul că au rămas fascinați de cuvântul unui învățător, pe care-l catalogaseră inițial un „agitator oarecare”.

Considerată din punct de vedere istoric, predica *Mântuitorului* este modelul prin excelență al prediciei creștine. El este *Învățătorul unic*, după propriile-i cuvinte. Matei

¹ Cu privire la talentul oratoric al lui Iisus a se vedea și Eduard Shuré, *op. cit.*, p. 324-332.

(28.8): „Unul este Învățătorul nostru”. Unul, nu în sens de singular și exclusiv, ci de revelator suprem al adevărului, cu putere dumnezeiască de a trezi spiritele, pentru a le purifica și face părtașe adevărului în chipul cel mai profund. Mântuitorul nu a fost elevul școlii teologice iudaice; dimpotrivă, El a reprezentat opoziția față de cărturarii vremii sale. A stăruit însă, pe tâlcuirea Legii și a Proorocilor, lege pe care nu „a venit să o strice, ci să o împlinească”, adică să o desăvârșească, completând ceea ce lipsea de fapt Testamentului Vechi: iubirea universală, extinsă pe de o parte de la conaționali la toate popoarele, pe de altă parte, de la cei apropiați la dușmani; totodată, iubirea totală, până la jertfa de sine. Așa se explică și noutatea poruncii Domnului: „Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi”. Așadar, noutatea constă în El, ca model al iubirii jertfelnice. Cu alte cuvinte, cine iubește ca Iisus va găsi că El, Iisus este Profetul prin Sine și nu printr-un dar venit din altă parte.

Forma predicii Sale a fost variată și a avut în vedere caracterul și cultura ascultătorilor. Într-un fel a vorbit în fața cărturarilor, fariseilor și bogaților, altfel în fața oamenilor simpli și umili. Păcătoșilor, bărbați și femei, cuvântul Lui le-a trezit simțul remușcării; celor ce aveau să sufere pentru Evanghelie, le-a vorbit de slava Împărăției Cerurilor. Pe cei obidiți i-a mângâiat, pe cei bolnavi i-a vindecat, pe cei morți i-a înviat, pe copii i-a binecuvântat, iar adevărurile spirituale pe care le rostea erau înfățișate într-o formă concretă și sugestivă, menită să determine punerea în mișcare a gândirii și conștiinței ascultătorilor, căci Mântuitorul s-a adresat deopotrivă minții și inimii celor ce-L ascultau. Așadar fondul, forma și forța predicii Sale a constat în adevăruri esențiale, vitale, formulate simplu, limpede, firesc și însuflețit.

Cu toate că în unele împrejurări folosea vorbirea obișnuită, directă, Mântuitorul a întrebuițat cu precădere parabola. Ca termen, „parabolă” (gr. „*paraboli*”) înseamnă „a pune lucrurile alături”, „a spune lucrurile în alt mod”. Întrebuițarea parabolelor oferea anumite avantaje: pentru ascultătorii simpli, istorioarele simple, intuitive, sunt mai ușor de ținut minte; de asemenea, prin parabole se pot biciui mai ușor păcatele, fără ca cei de față să fie atinși direct; parabolele dau posibilitatea de a feri, de a ascunde unele adevăruri sfinte sau taine dumnezeiești.¹

Exegeții au numărat 33 de parabole rostite de Mântuitorul Hristos, care se întrec în frumusețe unele pe altele și prin care se fac cunoscute, în mod discret, adevăruri dogmatice care depășesc puterea obișnuită de înțelegere. Ne amintim în acest sens și de principiul pedagogic enunțat de filozoful britanic *Herbert Spencer*²: „pe cele abstracte le facem sensibile prin cele cunoscute”. Așa se explică faptul că parabolele conțin tablouri luate din toate genurile de ocupații cunoscute atunci în Țara Sfântă: agricultură, pescuit, gospodăria casnică din familie, relațiile sociale comune, tabieturile casei regale etc. La frumusețea lor stilistică și adâncimea mesajului omiletic, se adaugă valoarea actualității: oricare dintre ele pare a fi rostită pentru noi, cei de azi.

În concluzie, predica Mântuitorului are, în chip absolut, cele două calități necesare actului omiletic autentic: frumusețe și putere de convingere. Ambele

¹ A se vedea, *Parabolele Domnului Hristos*, Casa de Editură Viață și Sănătate, (traducere I. Rusu Valentin), București, 2007.

² Filozof, sociolog, psiholog englez (1820-1903). Fondatorul „școlii organice” din sociologie.

dovedesc cu prisosință că Iisus a fost cel dintâi mare educator al omenirii, cum mărturisește profesorul Simion Mehedinți.¹

Sfinții Apostoli nu au fost cărturari, dar Sfântul Duh le-a descoperit știința tainelor dumnezeiești și darul limbilor. Cunoscând bine adevărurile divine pe care aveau să le predice, fiind martori ai Domnului, și fiind profund convinși de aceste adevăruri, apostolii au avut putința să expună, în limbaj propriu, aceste adevăruri. Există o regulă în retorică după care cel care stăpânește bine ideile, adică cel ce are noțiunile clare în minte, le poate prezenta cu ușurință și în cuvinte. Sfinții Apostoli nu au învățat retorica în vreă școală specială, nici nu și-au cultivat o vorbire rafinată, în stilul retorilor antici, ci cu smerenie și-au însușit darurile primite de sus, pentru a spulbera părerea unora că lumea a fost cucerită prin măiestria cuvintelor omenești și nu prin dumnezeirea adevărilor creștine. Este exact ceea ce a exprimat *Sf. Apostol Pavel*: „Iar cuvântul meu și propovăduirea nu stau în dovezile meșteșugite ale înțelepciunii omenești, ci în dovedirea Duhului lui Dumnezeu”.

Tot el vorbește despre „*darul limbilor și al profeției*”, despre cum ar putea apostolii să se facă înțeleși mai bine în predicile lor prin aceste două „daruri”.

„...Cel ce proorocește vorbește oamenilor, spre zidire, îndemn și mângâiere.

Cel ce grăiește într-o limbă străină pe sine singur se zidește, iar cel ce proorocește zidește Biserica.

Voiesc ca voi toți să grăiți în limbi; dar mai cu seamă să proorociți. Cel ce proorocește e mai mare decât cel ce grăiește în limbi, afară numai dacă tălmăcește, ca Biserica să ia întărire.

Iar acum, fraților, dacă aș veni la voi, grăind în limbi, de ce folos v-aș fi, dacă nu v-aș vorbi – sau în descoperire, sau în cunoștință, sau în proorocie, sau în învățătură?

Că precum cele neînsușite, care dau sunet, fie fluier, fie chitară, de nu vor da sunete deosebite, cum se va cunoaște ce este din fluier, sau ce este din chitară?

Și dacă trâmbița va da sunet nelămurit, cine se va pregăti de război?

Așa și voi: Dacă prin limbă nu veți da cuvânt lesne de înțeles, cum se va cunoaște ce ați grăit? Veți fi niște oameni care vorbesc în vânt.

Sunt așa de multe feluri de limbi în lume, dar nici una din ele nu este fără înțelesul ei.

Deci dacă nu voi ști înțelesul cuvintelor, voi fi barbar pentru cel care vorbește, și cel care vorbește barbar pentru mine.

Așa și voi, de vreme ce sunteți râvnitori după cele duhovnicești, căutați să prisosiți în ele, spre zidirea Bisericii.

De aceea, cel ce grăiește într-o limbă străină să se roage ca să și tălmăcească.

Căci, dacă mă rog într-o limbă străină, duhul meu se roagă, dar mintea mea este neroditoare.

Atunci ce voi face? Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga și cu mintea; voi cânta cu duhul, dar voi cânta și cu mintea.

Fiindcă dacă vei binecuvânta cu duhul, cum va răspunde omul simplu „Amin” la mulțumirea ta, de vreme ce el nu știe ce zici?

Căci tu, într-adevăr, mulțumești bine, dar celălalt nu se zidește.

Mulțumesc Dumnezeului meu, că vorbesc în limbi mai mult decât voi toți.

¹ Geograf român (1869-1962). A susținut o pedagogie în spiritul „școlii muncii”.

Dar în Biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăț și pe alții, decât zeci de mii de cuvinte într-o limbă străină.

Fraților, nu fiți copii la minte. Fiți copii când e vorba de răutate. La minte însă, fiți desăvârșiți.

În Lege este scris: „Voi grăi acestui popor în alte limbi și prin buzele altora, și nici așa nu vor asculta de Mine, zice Domnul”.

Așa că vorbirea în limbi este semn nu pentru cei credincioși ci pentru cei necredincioși; iar proorocia nu pentru cei necredincioși, ci pentru cei ce cred.

Deci, dacă s-ar aduna Biserica toată laolaltă și toți ar vorbi în limbi și ar intra neștiutori sau necredincioși, nu vor zice, oare, că sunteți nebuni?

Iar dacă toți ar prooroci și ar intra vreun necredincios sau vreun neștiutor, el este dovedit de toți, el este judecat de toți,

Cele ascunse ale inimii lui se învederează, și astfel, căzând cu fața la pământ, se va închina lui Dumnezeu, mărturisind că Dumnezeu este într-adevăr printre voi.

Ce este deci, fraților? Când vă adunați împreună, fiecare din voi are psalm, are învățătură, are descoperire, are limbă, are talmăcire: toate spre zidire să se facă.

Dacă grăiește cineva într-o limbă străină, să fie câte doi, sau cel mult trei și pe rând să grăiască și unul să talmăcească.

Iar dacă nu e talmăcitor, să tacă în biserică și să-și grăiască numai lui și lui Dumnezeu.

Iar proorocii să vorbească doi sau trei, iar ceilalți să judece.

Iar dacă se va descoperi ceva altuia care șade, să tacă cei dintâi.

Căci puteți să proorociți toți câte unul, ca toți să învețe și toți să se mângâie...”

*Origen*¹ este cel dintâi teolog răsăritean de la care ne-a rămas un însemnat număr de predici. Opera sa exegetică cuprinde aproape întreaga Sfântă Scriptură, dar din păcate, nu toate omiliile sale s-au păstrat. Erudiția lui Origen este binecunoscută: la 18 ani ajunge conducătorul Academiei Filozofice din Alexandria și se spune că permanent era însoțit de scribi care notau toate prelegerile pe care le ținea.

Sfântul Vasile cel Mare (†379) ne-a lăsat 22 de omilii și 24 cuvântări diferite: dogmatice, morale, panegirice și pedagogice. În lucrarea sa „Învățăături morale”, dă reguli pentru predicatori.

Sfântul Ioan Gură de Aur (născut prin anul 345 d. Hr.) este recunoscut unanim ca cel mai mare predicator din perioada patristică și este considerat totodată teoretician omiletic prin referirile la predică și predicator. Nu întâmplător a fost supranumit „Gură de Aur”. Printre operele sale se numără: „Tratatul despre preoție” și „Omilia despre predică”².

„Secretul” său constă în utilizarea optimă a Sf. Scripturi pe care o cunoștea în chip admirabil. Biografia spun că 6 ani, retras în ascetism, a studiat-o cu ardoare, sfârșind prin a o cunoaște în amănunt. În toate predicile (aprox. 700) apelează la Sf. Scriptură pentru a susține dogmele creștine.

Odată cu limbajul ales, în predicile sale întâlnim o permanentă vioiciune a ideilor. Atenția ascultătorilor este întreținută, de asemenea, și prin expresii surpriză, prin actualizări șocante, în sensul bun al cuvântului. Prin sugestiile și sfaturile pe care

¹ Apologet creștin. Reprezentant al patristicii. A căutat să fundamenteze dogmele creștinismului cu ajutorul platonismului (185-254).

² Sunt cunoscute 67 de Omilii scrise de Sfântul Ioan Gură de Aur.

le dă, Sf. Ioan Gură de Aur trebuie considerat și un teoretician al predicii. Astfel, în „Tratatul despre Preoție” vorbește despre importanța covârșitoare a predicii: „în afară de pilda prin faptă, preoții nu au decât un mijloc, o singură cale de vindecare: învățătura cu cuvântul, predica. Aceasta este instrumentul, aceasta e hrana, aceasta e cel mai bun aer; aceasta ține loc de medicament, aceasta ține loc de cauterizare, ține loc de bisturiu. Dacă preotul trebuie să ardă sau să taie, trebuie neapărat să se folosească de predică. Dacă predica nu-i în stare să facă asta, zadarnice sunt toate celelalte”. Cu aceeași conștiință a responsabilității față de importanța cuvântului, Sf. Ioan a rostit, pe când era preot în Antiohia, „Omilia despre predică”, în care atrage atenția, între altele, că predicatorul nu trebuie să se asemene doar cu un chirurg care taie partea bolnavă, ci are îndatorirea să și vindece, să îngrijească rănilor respective: „cel mai bun mijloc de vindecare nu-i numai tăierea părții bolnave, ci și oblojirea rănilor; iar cea mai minunată lege de predicare, nu-i numai muștrarea, ci și sfatul și mângâierea. Așa a poruncit și Pavel: „muștră, ceartă, mângâie. Dacă-i mângâi mereu pe ascultători, îi faci trândavi; dacă-i cerți numai, îi faci îndărătnici, că, neputând îndura povara unor continui muștrări, te părăsesc îndată. De aceea, felul predicării trebuie să fie variat.”

Pentru Sf. Ioan Gură de Aur, cuvântul reprezintă o perenitate creatoare. Când mângâie este „aur”, când biciuie este „foc”. „Cuvintele sunt puține” – spunea el – dar „mare e comoara ascunsă în ele și se cuvine ca cei cu mintea trează și cu luare aminte să nu se oprească la suprafață”, ci să pătrundă în adâncurile semnificației lor. Convins fiind că omul nu trăiește doar cu pâine, ci și cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu, Sf. Ioan folosește cuvântul ca pe o adevărată hrană a sufletului, dar și ca pe o forță ce poate schimba, modela, forma și îndrepta caractere, acel cuvânt – cititor „cuvântul care zidește”.

Pentru a da roade și pentru a „zidi” cu adevărat, „înlănțuirea cuvintelor trebuie să fie ca un șuvoi puternic” –, subliniază astfel prin aceasta regulile discursului oratoric: cursivitatea și forța semnificației.

Din bogățiile oratorice ale lui Ioan Gură de Aur, redăm un pasaj referitor la „Măreția lui Dumnezeu”.

„Dumnezeu e mare în sine însuși, Dumnezeu este mare în lucrurile sale. În sine însuși Dumnezeu este Ființa Infinită, Perfecțiune fără margine. Veșnicie fără sfârșit, Frumusețe fără amestecare, Dumnezeu ne este inaccesibil. El locuiește, în lumină neapropiată. Nimeni nu l-a văzut pe Dumnezeu, nici nu poate să-l vadă”. Și „Nimeni nu cunoaște pe Dumnezeu decât Fiul. Însă acest Dumnezeu, atât de mare, atât de neaccesibil în El însuși, a socotit demn să ni se arate nouă sub vălul lucrurilor create, și dacă măreția sa cea intimă ne scapă, măreția pe care o îmbracă lucrurile sale ni-l fac cunoscut în mod minunat.”¹

Interesantă este și caracterizarea făcută cu mult înainte de Xenophan (570-480 î.Hr.), celebrul gânditor grec:

„Dumnezeu nu se aseamănă nici cu gânditorii, nici cu gândirea. Spiritualitatea sa nu este cu nimic țărnută. El este numai văz, numai gândire, numai auz și cu spiritualitatea rațiunii sale conduce totul... Dumnezeu este veșnic nedevenit și de aceea este netrecător, căci ceea ce este trecător e sortit apunerii... El rămâne mereu în același loc nemișcat. Nimic nu-l poate determina să se miște... Fără nici o oboseală conduce Universul numai prin puterea gândirii spiritului său”.

¹ *Bogățiile oratorice ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, traducere din limba franceză de diacon Gheorghe Bărbuț, Editată de Mănăstirea „Portărița” jud. Satu Mare, 2002, p. 4.

6. Retorica homerică

Influența Greciei antice asupra civilizației europene de mai târziu, aportul său esențial la constituirea acestei civilizații sunt atât de evidente încât, prin tradiție, originea unor științe sau arte este plasată în poemele homerice.¹

Nici retorica nu face excepție în această privință, cele dintâi manifestări ale elocvenței fiind localizate în *Iliada* și *Odiseea*. Eroii ambelor epopei țin discursuri în cele mai diverse situații, se exprimă cu un talent oratoric ieșit din comun, atunci când trebuie să-și susțină, cu argumente, punctul de vedere în fața auditoriului, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să facă referiri la o „retorică homerică”, concretizată tocmai în aceste cuvântări.

Aproape jumătate din *Iliada* și peste două treimi din *Odiseea* sunt alcătuite din discursurile personajelor în acțiune, care ating uneori lungimi considerabile. Eroilor homerici, elocvența le apare ca unul dintre cele mai mari privilegii:

„Zei doar nu ne împart tuturor toate bunele daruri;
Chipul frumos și gânduri așezate și darul vorbirii
Unu-i urât; însă zeul îi dete în schimb cuvântarea;
Lumea-l privește cu drag de câte ori el cu sfială
Vorba începe-ntre cei adunați și limpede curge
Toți îl privesc ca pe un zeu, când el se arată pe uliți.”²

După cum e cunoscut,³ *Iliada* este, de fapt, un episod al războiului troian în care aheii asediază *Troia*⁴ în urma răpirii frumoasei *Elena*, soția regelui *Menelau*, de către *Paris*, fiul lui *Priam*, bătrânul rege al *Troiei*: personajele divine și umane, incidentele și discursurile, forța caracterelor fac din această epopee o operă nemuritoare. *Ahile*, eroul care acceptă o clipă de glorie în locul unei vieți eterne oferite de mama sa zeița *Thetis*, este în prim planul acțiunii. După o scurtă confruntare cu *Agamemnon*, el se întoarce în luptă pentru a-și răzbuna prietenul, pe *Patrocle*, și îl ucide la rândul său pe *Hector*, fiul cel mare al regelui *Priam*. După 10 ani de asediu, cetatea este cucerită. Pentru acesta a fost nevoie să se recurgă la stratagema cunoscută sub denumirea de „calul troian”.

În *Iliada* se menționează că *Peleu* îl încredințează pe *Ahile* lui *Phoenix* pentru ca acesta să-l învețe pe erou arta vorbirii frumoase și să-l formeze ca bun orator („să fie convingător în cuvinte și viguros în fapte”). Este prima atestare în domeniu și, de altfel, în aceeași epopee există versuri care lasă să se presupună chiar existența, în epocă, a unor concursuri de elocvență: „Puțini dintre tinerii săi prieteni îl întreceau când, în adunări, își disputau gloria elocvenței”.

Și ceilalți conducători aheii, în special *Nestor* și *Ulise* erau neîntrecuți la vorbă.

¹ Așadar, *Homer*, despre care *Herodot* povestește că ar fi trăit în jurul anilor 850 î.Hr., tradiția reprezentându-l bătrân și orb, rătăcitor prin orașele Eladei, înconjurat de gloate venite să-l asculte, ar fi părintele nu numai al epopeei, al poeziei, dar și al retoricii.

² *Homer*, *Odiseea*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1959 (traducere G. Murnu).

³ Vârsta *Troiei* a fost stabilită după descrierea lui *Homer* a războiului de 10 ani (1193-1183 î.Hr.) prin jurul anului 1250 î.Hr. După cercetări mai recente, existența cetății este mai veche, fiind fixată între anii 2500-2300 î.Hr.

Privind descrierea acestui conflict îndelungat și sângeros între aheii și troieni, a se vedea și *Gheorghios A. Maraveleas*, *Războiul troian* (traducere de Constantin Alexandru), Editura Militară, 1993.

⁴ *Troia* era o localitate din Asia mică situată în Turcia de astăzi, localitatea numindu-se *Isarlâk*.